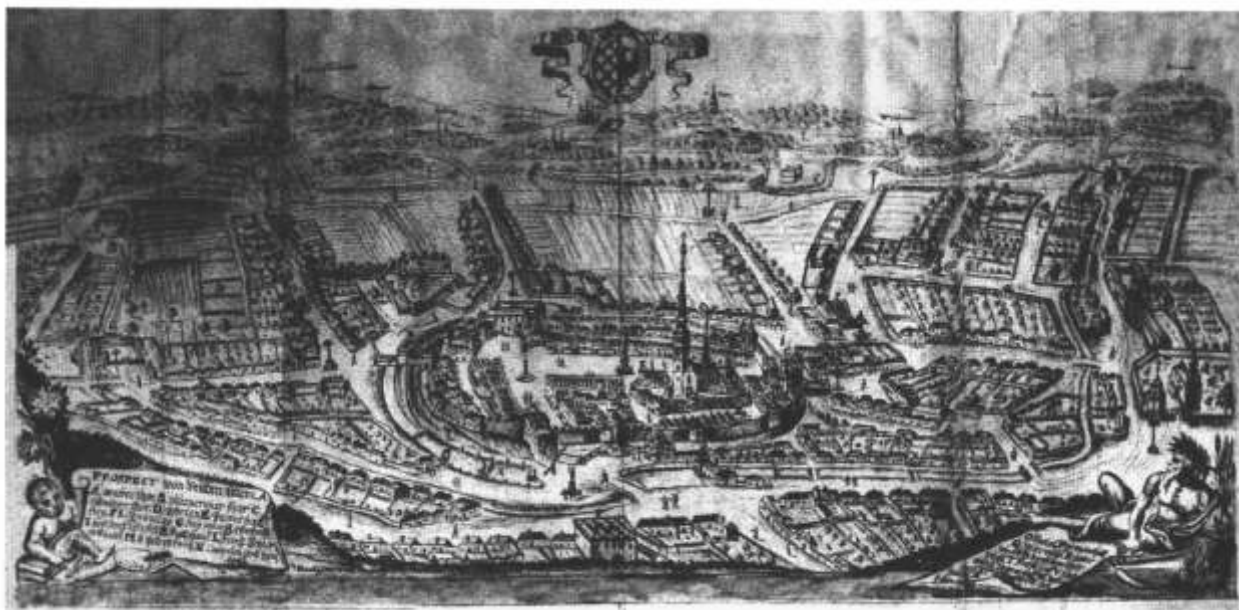

Morový sloup se sochou Panny Marie v Prostějově

Iva Orálková

Veduta města Prostějova od Františka Velehradského z roku 1728. Publikováno In: Kol. autorů: Prostějov v malbě, kresbě, grafice, Prostějov 2004, s. 12.

Epidemie moru měly zřejmě původní ohnisko v širším podhůří Himalájí, v českých zemích je první morová rána doložena v osmdesátých letech 13. století a až do konce 19. století šlo v podstatě o neléčitelnou nemoc.

Ještě v 18. století byly jedinou ochranou proti moru doporučované modlitby. Morové epidemie, které probíhaly v českých zemích v letech 1678 - 1680 a 1713 - 1715 se staly popudem ke stavbám morových sloupů, které měly odvrátit budoucí možné nebezpečí či vyjádřit poděkování za odvrácení „černé smrti“. Mor a tvrdá opatření proti šíření nákazy měly velký vliv na život společnosti, těžce zkoušené a velmi vážně ochromené. Města, na jejichž území se mor vyskytl, bývala zcela uzavřena a obyvatelstvo ponecháno napospas nemoci a hladu v podmínkách, které si lze dnes jen ztěžít představit. Na venkově byly usedlostem zatloukány okna a dveře, mrtví nesměly být vynášeni ven z obydlí; obyvatelům postiženého místa byl znemožněn styk s okolím. Tímto způsobem bylo i těm, kteří morovou nákazou ještě neonemocněli, znemožněno žít – byli v podstatě odsouzeni na smrt¹.

Jsou však doloženy i četné zprávy, vypovídající o skutcích, které si zaslouží obdiv a úctu. Byli to odvážní kněží či řeholníci, kteří svou statečností a s vírou v Boha dokázali čelit nebezpečí nemoci, která jim hrozila, když pomáhali útěchou a formou přijímání svátostí či posledního pomazání provázeli umírající na poslední cestě životem².

¹ Slouka, J.: Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy, Praha 2010, s. 22

² Slouka, J.: Mariánské a morové sloupy Čech a Moravy, Praha 2010, s. 23

V umělecké tvorbě jsou četná zobrazení morových ran spojená s Božím hněvem, s trestem, jenž Bůh seslal na lidstvo pro jejich hříchy.

V 18. století i samotná lékařská fakulta pražského vysokého učení technického nabádala věřící k modlitbám, když bezmocně přihlížela morové zkáze. Mocný prostředek k odvrácení moru viděla v modlitbách k Panně Marii. V historii vznikaly tzv. morové obrázky, na nichž je vyobrazen Bůh Otec, který vysílá na lidstvo morové šípy a Panna Marie, která lidstvo svým tělem chrání. Panna Marie Ochránitelka. Především k ní se lidé v období morové zkázy obraceli, vzývali Pannu Marii a hledali útěchu prostřednictvím modlitby k Matce Boží; vedle Panny Marie se obraceli i k dalším světcům, patronům moru: sv. Šebestiánovi, sv. Rochovi, sv. Karlu Boromejskému, sv. Pavlíně, či k sv. Rozálii a v našem prostředí rovněž k sv. Václavu či k sv. Janu Nepomuckému. Samotná morová nákaza bývala zpodobňována jako kostlivec s kosou a lukem nebo velkým šípem – viz obraz z roku 1721 z kostela Panny Marie Sněžné v Olomouci (obrazová příloha)³.

Publikováno In: Šorm, A. – Krajča, A.: Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě, Praha 1939, s. 75

Morové sloupy jsou však v symbolice optimističtější, symboly hněvu nebo smrti užívají jen ojediněle - byly totiž vztyčovány z vděčnosti za odvrácení morové rány. Šlo tedy o sloupy vítězné a rovněž ochranné.

³ Šorm, A. – Krajča, A.: Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě, Praha 1939, s. 75

Morový sloup v Prostějově je historicky spojený s morovou epidemií, která Prostějov zasáhla v roce 1714. Tehdy ve městě zemřelo asi 250 osob. I zde platila praxe uzavřít město, aby se za hradby dál nákaza nešířila. Oběti moru byly pohřbívány jednak na městském hřbitově u kostela sv. Petra – rada města tehdy koupila 11 fůr vápna na zasypávání hrobů; většina zemřelých však našla místo posledního odpočinku na místě, kde dnes stojí kaple sv. Anny v Drozdovicích. Nemocné léčili lazebníci a ranhojiči – v době morové epidemie byl v Prostějově lazebníkem Jan Adam Winkler, kterému bylo vyplaceno za tři týdny 5 zlatých (za ošetřování nemocných) a 40 zlatých za medikamenty. Zmíněn je rovněž chirurg Bratschmann, který v roce 1719 prodal část svého práva Ignáci Kleinovi. Z písemných svědectví vyplývá, že si ranhojiči svá práva vykonávat řemeslo cenili a velmi pečlivě hlídali. Svá práva před konkurencí byli zřejmě rozhodnutí hájit za všech okolností^{4,5}.

A. Denis líčí „duševní a mravní zchátralost“ doby, kdy zachvátila morová rána Vídeň a Moravu v roce 1713: „Lékaři a místodržící jevili s počátku nejtrestuhodnější nedbalost; Karel VI. nařídil zřízení komise zdravotní; sešla se teprve v měsíci srpnu. Lékaři se domáhali nejprve zvýšení platu a pak pomýšleli jen, jak by se uchránili. Lékárníci zvýšili své sazby a od senátu akademického obdrželi dovolení, jímž se zákazníkům zakazovalo vstupovat do jejich krámů; recepty brali pootevřenými dveřmi kleštičkami a tu také vydávali léky, a byli tak nevědomí, že nedokázali přečíst předpisy lékařské a mísili nejrůznější látky lékárnické. Konec konců zlo nebylo největší. Fakulta uveřejnila řád infekční, kdež doporučovala proti nemoci modlitbu, odříkávání žalmů, vzývání svatých, kteří chrání od moru, totiž sv. Antonína, sv. Rocha, sv. Šebestiána, sv. Rosalii atd; na konec uváděla některé léky, jež se měnily podle postavení pacientova; pro bohaté jako pro chudé nejjistějším prostředkem bylo ještě nosit škapulír“⁶.

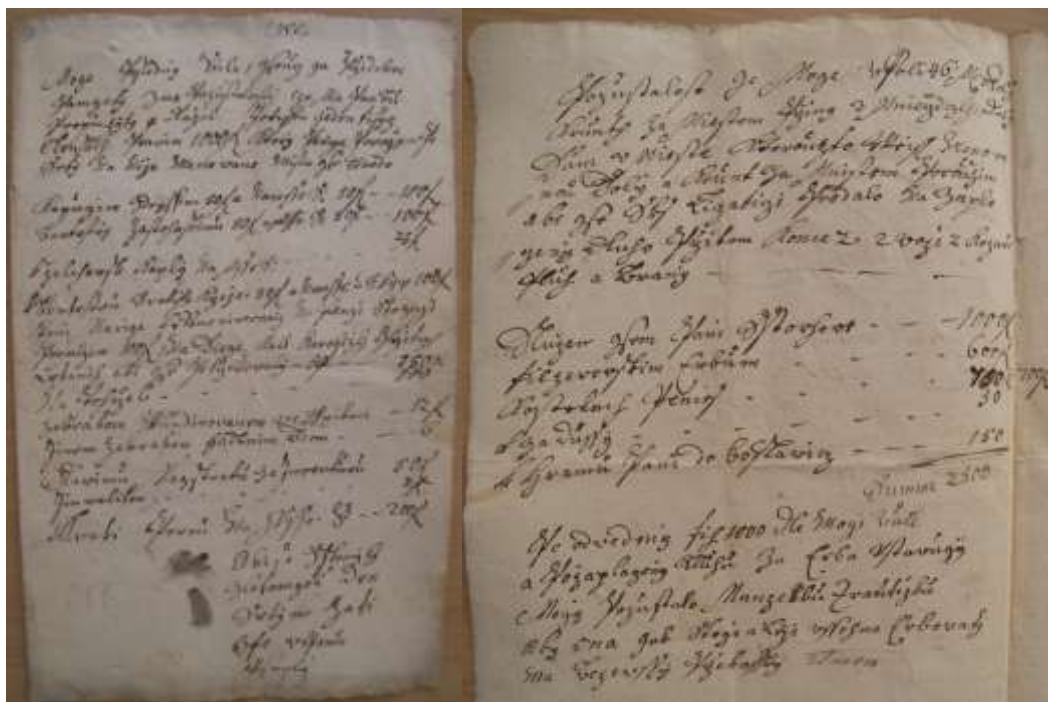
Obecně jistě platí, že se pro mariánské sloupy hledala ta nejčestnější místa v rámci daného území; místa, kde bude památník úcty a poděkování všem na očích. Stavba sloupu byla jistě sledována s všeobecným a velkým zájmem a nebylo výjimkou, že se i v pozdějších dobách na udržování sloupu odkazovaly nemalé částky, které měly zajistit i po smrti donátora lesk a slávu svatého patrona. Nejinak tomu bylo v Prostějově⁷.

⁴ Kol. autorů: Prostějov - Dějiny města/1/, Prostějov 2000, s. 153

⁵ První skutečná nemocnice v Prostějově byla založena až Josefem Janem Adamem z Lichtenštejna s manželkou Annou Marií, kteří věnovali z vděčnosti za uzdravení svého syna 4000 zlatých na výstavbu kláštera Milosrdných bratří. Pro klášter byl zakoupen bývalý dvůr, zvaný Žalkovských či Schellenbergerův (patrně bývalý majetek Karla Antonína Schellenbergera, donátora Morového sloupu v Prostějově). Vlastní nemocnice byla zřízena z bývalé konírně. In: Kol. autorů: Prostějov – Dějiny města /1/, Prostějov 2000, s. 162

⁶ In: Mahon, J.: Prostějov a okolí ve světle svých historických a uměleckých památek, Prostějov 1924, s. 112, 113

⁷ Ve Státním okresním archivu v Prostějově je dochovaný testament patrně z roku 1725, který je odkazem nejmenovaného majitele statků v Prostějově. Z pozůstalosti darujícího určuje písemnost věnovat 100 zlatých na

Testament neznámého autora, pořízený patrně v roce 1725. Majitel prostějovských statku v odkazu mimo jiné věnuje 100 zlatých na restaurování sloupu Panny Marie v Prostějově. Pisemnost uložena In: Státní okresní archiv v Prostějov, AMP inv. č. 726, sign. 23/50.

Na náměstí byl morový sloup se sousoším Panny Marie postaven v roce 1714, a to na místě, kde patrně původně stával pranýř⁸.

Donátorem morového sloupu v Prostějově byl měšťan a advokát Karel Antonín Schellenberger, který žil v období: 26. 5. 1681 – 19. 6. 1743⁹. Působil ve službách Lichtenštejnů a patrně vlastnil v Prostějově dvorec (pozdější dvorec Žalkovských), na jehož místě dnes stojí klášter Milosrdných bratří¹⁰.

Morová rána, která Prostějov v roce 1714 postihla, byla bohužel další krutou ranou, která prostějovské obyvatele zasáhla v krátkém časovém období, které následovalo po ničivém požáru města. V roce 1714 byla ještě velmi citelná ničivá síla ohně, který propukl v roce 1697; z jeho krutých následků se prostějovští vzmáhali velmi dlouho. Karel Antonín Schellenberger byl současníkem obou katastrof – požáru i morové rány, jejíž odvrácení ho motivovalo postavit z vděčnosti vítězný sloup Panny Marie.

Zničující požár, který v Prostějově propukl 27. dubna 1697 na rohu dnešního Vojáčkova náměstí a Olomoucké ulice a vlivem silného větru brzy zachvátil většinu města, byl

restaurování sochy Panny Marie: „Panny Marie k renovování na sloupu stojící poroučím 100 zlatých“ In: AMP inv. č. 726, sign. 23/50.

⁸ Od roku 1770 zde byly konány loretánské litanie, a to každou sobotu podle nadace měšťana Petra Jindřicha. In: Šorm, A. – Krajča, A.: Mariánské sloupy v Čechách a na Moravě, Praha 1939, s. 273, 274

⁹ Ve Státním okresním archivu v Prostějově je dochovaný osobní fond Bohuslava Krause, inv. č. 40, který informací o narození a úmrtí Karla Antonína Schellenbergera dokládá.

¹⁰ Dtto, tuto informaci Bohuslav Kraus rovněž zmiňuje.

nejzhubnější živelnou katastrofou v historii města. Zaniklo 53 domů na náměstí, židovské ghetto, ulice Vápenice a celá jihovýchodní část předměstí. Vyhořely radnice, škola i farní kostel – jeho zvony byly žářem roztaveny. Zajímavou a dodnes zmiňovanou informací je fakt uchování dřevěného kříže, který stával před jižním vchodem do kostela: dřevěný kříž nebyl ničivým požárem zasažen. Po obnově farního kostela byl přenesen do kostela a umístěn na hlavní oltář^{11, 12}.

O dřevěném kříži, který byl původně umístěn v exteriéru farního kostela v Prostějově a bez známek poškození po požáru přenesen na hlavní oltář kostela, se zmiňuje písemnost, uložená ve Státním okresním archivu v Prostějově, AMP, inv. č. 906, sign. 7/16.

J. Mathon nás o požáru informuje prostřednictvím archivního záznamu¹³: „Dne 27. dubna 1698 vypukl oheň v domě Justiniana (na rohu držovské ulice a Vápenice) v 5 hodin odpoledne, když byla manželka tohož Justiniana roztápěla sádlo na koblíhy, jimiž počítí chtěla pány kaplany, poněvadž jí tito opatřili náhrobní kámen ze hřbitova sv. Petra do kuželny! I stalo se, že se sádlo chytlo a vylétlo komínem na doškovou střechu a odtud na sousedící střechy přilehlých domů, které byly na Vápenici, tak že všechny vyhořely až po dům Mokrinův. Poněvadž byl velký vichor, přenesen oheň až na domy u olomoucké brány a odtud až na náměstí, jež stálo celé za malou chvíli v jednom plameni. Rozkacený živel zachvátil hlavní chrám sv. Kříže i s věží, v ní roztavily se zvony, pak faru, školu a magistrátní dům, z něhož zůstaly jen zříceniny. Oheň se šířil děsivou mocí až na židovskou obec, v níž shořela synagoga a škola. Z měšťanských právozárečných domů postiženy byly tímto

¹¹ O požáru a dřevěném kříži hovoří rovněž zachovaná písemnost, která je ve Státním okresním archivu v Prostějově vedena v archivním fondu AMP, inv. č. 906, sign. 7/16.

¹² Kol. autorů: Prostějov – Dějiny města /1/, Prostějov 2000, s. 152.

¹³ In: J. Mathon, Prostějov a okolí ve světle svých historických a uměleckých památek, Prostějov 1924, s. 109.

neštěstím 52 domy a to až po dům Christ. Neumanna na jedné a po dům Jana Honzáka na druhé straně. Krom hlavní části města zachvácené bylo ohněm brněnské předměstí, téměř celá ulice žešovská a mlýnská, kdežto 53 domy lehly popelem. Veliký nářek a všeobecná sklíčenost zmocnila se celého obyvatelstva, když se teprve po požáru o tom dovědělo, jak ohromnou škodu zanechal tu neúprosný tento živel.....“.

Zmíněný požár byl v historii rovněž námětem uměleckých děl: i s vyobrazením morového sloupu je dochován obraz, který byl v roce 1723 věnován do kostela Jména Panny Marie ve Křtinách. Olej na plechu, který je patrně dílem prostějovského malíře Františka Velehradského, zobrazuje Pannu Marii Křtinskou jako ochránkyni a pomocnici křesťanů, kteří přihlížejí ničivému požáru města Prostějova, jenž propukl v již zmíněném roce 1697.

Votivní obraz pochází patrně od prostějovského malíře Františka Velehradského, byl darován kostelu Jména Panny Marie ve Křtinách. Fotografie In: archiv fotografií cine4net.

V historii křtinského kostela nebylo věnování votivních obrazů s vedutami místa svého původu ojedinělé. Poutníci v minulosti do Křtin takovéto obrazy, které pro nás dnes mají mimo jiné i dokumentární hodnotu, přinášeli i z jiných míst; s prosbou o ochranu města a jeho obyvatel.¹⁴

Votivní obraz prostějovských křesťanů byl rovněž předlohou pro vytvoření grafického listu, jehož fotografie je uložena ve sbírce Státního okresního archivu v Prostějově¹⁵.

¹⁴ Zmíněné dílo s vyobrazením města Prostějova bylo ve 2. polovině 19. století (1864, 1898) opatřeno přemalbami. In: Samek, B.: Umělecké památky Moravy a Slezska 2, Praha 1999, s. 273.

¹⁵ SOkA Prostějov, Sběrka fotografií a negativů, sign. L 43/3

Fotografie grafického listu, jehož předlohou byl votivní obraz s požárem města Prostějova, který prostějované věnovali poutnímu kostelu ve Křtinách. Uloženo In: Státní okresní archiv v Prostějově, Sběrka fotografií a negativů, sign. L 43/3.

Morový sloup zobrazil na své vedutě z roku 1728 rovněž František Velehradský (viz úvodní obrazová příloha), sloup Panny Marie zaujímá také své místo na litografii Františka Tocháčka z roku 1868;

Litografie Františka Tocháčka zobrazující prostějovské náměstí s morovým sloupem v roce 1868; v horní části obrazu Panna Marie Zellská. Publikováno In: Kol. autorů: Prostějov v malbě, kresbě, grafice, Prostějov 2004, s. 13.

- a když se s myšlenkou poselství morového sloupu v Prostějově přeneseme do doby nedávno minulé, můžeme z výtvarníků 20. století zmínit např. Cyrila Boudu – viz následující obrazová příloha:

Publikováno In: Kol. autorů: Prostějov v malbě, kresbě, grafice, Prostějov 2004, s. 32.

Vraťme se myšlenkami zpět k období před morovou ranou. Město, výrazně postižené ničivou silou ohně, se soustředilo především na obnovu staveb; postupně se vyrovnávalo s tíživou situací a většinu svých zdrojů a sil zaměřilo ve prospěch funkčního systému města a života jeho obyvatel. Výrazně se stavební obnova promítla na poli církevních staveb. Obnova farního kostela v podstatě zahájila proces rekonstrukce města; z veřejných staveb se stavební obnova týkala rovněž vyhořelé radnice¹⁶.

I přesto, že byla obnova města po požáru přerušena morovou epidemií, rozhodnutí těžce zkoušených prostějovanů bylo neochvějné. S rozhodností sobě vlastní pokračovali v započatém díle. Barokně přestavěný byl v letech 1728 – 1730 kostel sv. Petra a Pavla, z 1. poloviny 18. století pochází například i kaple sv. Anny v Drozdovicích. Z veduty Františka Velehradského z roku 1728 si lze představit tehdejší podobu města. Obnovené domy se střízlivými fasádami dokumentují skutečnost, že na náročnější opravy neměli měšťané potřebné finance. V průběhu následujícího období vzniká řada hodnotných barokních soch svatých patronů – sochařská díla zobrazují světce, (sv. Floriána, sv. Jana Nepomuckého, Panny Marie a další.), k nimž se obyvatelé města obraceli s vděčností a s prosbami o ochranu v budoucnu.

¹⁶ Kol. autorů: Prostějov – Dějiny města /1/, Prostějov 2000, s. 152

Mohli bychom pokračovat dalšími významnými počiny, z nich nelze opomenout budování velmi hodnotného barokního komplexu kláštera Milosrdných bratří na místě, kde v minulosti patrně stával dvorec donátora morového sloupu – Karla Antonína Schellenbergera – iniciátora stavby, připomínající rovněž neoblomnou vůli a sílu těžce zkoušených prostějovanů.....

Morový sloup se sochou Panny Marie je kulturní památkou, zapsanou v Ústředním seznamu kulturních památek České republiky. „Mariánský sloup je umístěn uprostřed náměstí na čtvercové ploše, dlážděné kamennými deskami. Plocha je vymezena šestibokými profilovanými pilíři ve všech čtyřech rozích. Sloup spočívá na bohatě členěném podstavci, který stojí na jednom hladkém kamenném stupni. Podstavec je křížového půdorysu, je složen ze širšího soklu, který přes profilaci přechází do střední části s bočními, konkávně tvarovanými křídly, zdobenými reliéfním vegetabilním dekorem, a z vysazené profilované římsy. Přední i zadní strana podstavce je vyplněna kartušemi. Na přední straně nesla kartuš dnes již nečitelný nápis: *Matri gratiae cedro in Libano exaltatae poli et soli reginae statua erecta et fundata a praen. ac gen. Domino Carolo Schellenberg, iurato Moraviae advocato, Mariae Clientae patriae filio in aeternum devoto. Vlastní sloup stojí na římsové patce, obklopené čtyřmi stojícími andílky na oblacích, z nichž dva nesou kartuše a dva nesou rozvinuté listiny. Hladký sloup je ovinutý obláčky s andělskými hlavičkami a završený rozšiřující se čtyřbokou hlavicí, pojednanou oblaky a andělskými hlavičkami. Hlavice nese sochu Panny Marie na nízké podnoži. Celá socha je pozlacená. Panna Marie je oblečena do dlouhých zřasených šatů a zahalena do pláště, za hlavou má paprskovou svatozář, v náručí před tělem drží nahého Ježíška, jehož hlavička je před levým ramenem Panny Marie“¹⁷.*

¹⁷ In: Kol. autorů: Soupis nemovitých kulturních památek okresu Prostějov, Olomouc 2012, s. 320